

Rusland og Europa

Mette Skak, lektor, Institut for Statskundskab, Aarhus Universitet

1. Indledning

Ambivalens er den røde tråd i Ruslands forhold til Europa op gennem historien. Temaet har fået ny aktualitet oven på sammenbruddet af Sovjetstaten, der som bekendt har skabt en ny russisk statsdannelse. Ambivalensen udspringer af Ruslands geopolitiske placering som en eurasisk magt; en egenskab, som Rusland har til fælles med Tyrkiet. Disse to stormagter ved den østlige udkant af Europa står begge med det ene ben i Europa og det andet – for øvrigt det største – i Asien. Ambivalensen er kommet til udtryk i en ideologisk konflikt, den »evige« konflikt mellem slavofile og vestvendte holdninger. Det er en konflikt mellem tradition og modernitet, og konflikten trives helt ned på det enkelte individs niveau som et åndeligt skisma. Man kan næsten tale om den russiske kulturs skizofreni – om den russiske dobbeltgænger for nu at udtrykke det Dostojevskisk.

Som følge af, at den offentlige debat i Rusland har fået anderledes frie kår, er dette »evige« skisma i den russiske kultur igen dukket op til overfladen. Hverken slavofilien eller vestligheden lægger længere bånd på sig selv, men har organiseret sig i politiske foreninger og partier. Nærlæser man Jeltsins taler eller finder regeringsdokumenter frem, støder man også her – mellem linjerne – på det eurasiske skisma. Den russiske slingrekurs i holdningen til en udvidelse af NATO mod øst og i politikken over for Japan peger

i samme retning. Det skorter derfor ikke på bidrag fra mentalitetshistorikernes side i de mange forsøg på at komme til en forståelse af, hvor Rusland bevæger sig hen. Aktionreaktionsperspektivet på russisk historie er atter kommet på mode¹. Om noget, må man efterhånden advare imod at tage det altsammen for pålydende.

Dette bidrag er tænkt som et forsøg på at gøre debatten om det modsætningsfyldte russiske forhold til Europa lidt mere jordnær og konkret. Først præsenteres det begrebspar, der danner afsæt for analysen, nemlig entrapment og abandonment. Dernæst gives et kronologisk vue over de russiske og sovjetiske holdninger til Europa med eksempler fra den politiske praksis. Det fører over i en analyse af den aktuelle russiske udenrigspolitiske debat. Det synspunkt, der præger artiklen, er, at man ikke skal overdrive betydningen af modsætningen mellem slavofili og vestlighed eller for den sags skyld modstillingen de rød-brune versus de reformvenlige. Når det kommer til stykket, er hverken den slavofile isolationisme eller den rød-brune koldkrigsoptik så indflydelsesrig, som mange antager. Problemerne ligger et helt andet sted, dels i spørgsmålet om Rusland overhovedet kan hænge sammen som statsdannelse, dels i spørgsmålet om hvilken rolle denne statsdannelse meningsfuldt kan have storpolitisk og verdensøkonomisk og endelig i spørgsmålet om

udlandets rolle i Ruslands økonomiske og politiske modernisering.

2. Entrapment vs. abandonment

Det kan måske forekomme lidt vidtløftigt at bruge disse to begreber til at anskueliggøre, hvad det er for holdninger, der ligger i den russiske ambivalens over for Europa. Det er begreber, der stammer fra den amerikanske politolog Glenn Snyder, som brugte dem til at sammenfatte dynamikken inden for alliancedannelser. Men selv om begreberne stammer fra klassisk sikkerhedspolitisk analyse, kan de sagtens bruges i en bredere betydning (i god overensstemmelse med det efterhånden velkendte brede sikkerhedsbegreb!) om det dilemma, stater ofte står i i deres forhold til omverdenen². Entrapment skal her forstås som den opfattelse, at Europa repræsenterer en kulturel trussel mod Rusland, og at Rusland risikerer at sætte sin samfundsmæssige stabilitet over styr, hvis man prioriterer samarbejdet med Europa. Abandonment sigter til den holdning, at faren ligger i, at Rusland bliver hægtet af udviklingen og degenererer, hvis ikke man sætter ind på at samarbejde med og lære af de avancerede europæiske industrilande økonomisk-teknologisk såvel som politisk.

Årsagen til, at der altid har været dette dilemma mellem entrapment og abandonment i Ruslands forhold til Europa, er, at Rusland på et meget tidligt tidspunkt i historien ufrivilligt blev hægtet af den europæiske (eller rettere vesteuropæiske) civilisation. Man kan godt føre problemstillingen tilbage til bruddet mellem den østlige og vestlige kristendom i 1054. Men det afgørende er nok mongolernes herredømme over den østslaviske statsdannelse i Middelalderen, som betød at Rusland mere definitivt blev hægtet af den europæiske udvikling. Renæssancen brød f.eks. aldrig rigtig igennem i Rusland. Det har betydet, at mange russiske herskere har følt det nødven-

digt at forcere udviklingen gennem reformer fra oven – ud fra en abandonment-optik – hvad der ofte har ført til reaktioner ud fra en entrapment-optik. Som man vil forstå, er det de vestvendte holdninger, der har været domineret af hensynet til at undgå abandonment, mens det er de slavofile holdninger, der har lagt vægt på, at det var entrapment man skulle undgå.

3. Entrapment og abandonment i russisk historie

Den russiske reformfyrste par excellence er Peter den Store, som blev hyldet af den russiske nationalskjald Pusjkin i det episke digt »Broncerytteren« om Skt. Petersborgs grundlæggelse: »Her har Naturen dømt os til at slå vinduet op mod Europa«. Ved at bringe Naturen og dens dom på bane søgte Pusjkin at give abandonment-perspektivet mere vægt. Et lige så berømt litterært eksempel på entrapment-optikken har man i Leo Tolstojs roman *Anna Karenina* fra 1877. Det tog, som den fortvivlede Anna Karenina ender med at kaste sig ud foran, er vidt og bredt blevet udlagt som et billede på den frembrusende kapitalisme, som Rusland var i færd med at importere fra Vesteuropa. Undervejs i romanen placeres den engelske kultur – via elskerens Vronskijs tilknytning til den – i rollen som forfører, helt i tråd med entrapment.

Katalysatoren for kontroversen mellem slavofiler og vestvendte (»zapadniki« som de kaldtes på russisk) var offentliggørelsen af adelsmanden Tjaadajevs første *Filosofiske Brev* i 1836. Desillusioneret over den brutale nedkæmpelse af Dekabrist-opstanden i 1825 – i sig selv et forsøg på at forcere en tilnærmelse til Vesteuropa – skrev han, i tråd med abandonment, at Rusland »absolut intet bidrag havde ydet til menneskehedens berigelse og heller ikke havde optaget nogensomhelst værdier udefra [...] Rusland udgør et hul i den intellektuelle verdensorden«. Årsagen til

misceren var iflg. Tjaadajev ene og alene Ruslands isolation fra det store europæiske fællesskab.

Fra da af indtrådte det egentlige skisma mellem slavofile og vestvendte holdninger. Indtil da havde slavofilien nærmest været sin egen version af vestvendthed, nemlig en russisk udgave af den *tyske nationalromantik og historicisme*, en slavofili, som godt kunne forliges med beundring for preussisk effektivitet³. Men som reaktion på Tjaadajevs provokerende formuleringer gravede slavofilien sig ned i mysticismen, navnlig de såkaldte potjvenniki (potjvá = jordbund), hvortil Dostojevskij hørte. Hermed afskar slavofilien sig fra samfundskritisk relevans under den mere og mere forstokkede zarisme. Det var især den franske rationalisme og den engelske liberalisme, der vakte slavofilernes mishag, og det førte dem f.eks. til at afskrive princippet om en retsstat som gold formalisme. Men heller ikke de vestvendte (f.eks. Herzen, Belinskij og Bakunin) udmærkede sig ved konkret og anvendelig reformtænkning, hvorfor man nok kan tillade sig at tilskrive begge parter hver deres del af ansvaret for Krimkrigens katastrofe.

Krimkrigen blev en slags vendepunkt i regimets politik. Under den såkaldte Hellige Alliance eller Europæiske Koncert fra 1815 og frem havde Rusland fået en fremtrædende placering som Europas gendarm – noget som Rusland i øvrigt stortrivedes med. Det kom til militære interventioner i Polen og Ungarn til forsvar af den europæiske »orden«. Men Rusland var nok så meget sin egen gendarm. Under undervisningsminister Uvarovs slagord fra 1833 »autokrati, ortodoksi og nationalitet« hyllede Rusland sig ind i nationalistisk arrogance og sort reaktion og mistede derfor atter livlinen til den europæiske kultur og teknologi, herunder militærteknologi. Men nederlaget i Krimkrigen mod England kunne zarstyret

ikke sidde overhørig som den håndgribelige manifestation af abandonment, det var.

Det var efter Krimkrigen, at de store reformer kom – livegenskabets ophævelse i 1861 samt retspleje- og zemstvo- (lokalforvaltnings-) reformerne af 1864. Ganske vist forsøgte regimet at holde sig gennemgribende politiske reformer fra livet med hjælp fra den stokkonservative Pobedonostsev, overprokuratoren for den Hellige Synode (dvs. kirkeminister). Man søgte at aflede opmærksomheden fra regimets svaghed gennem yderligere imperiebygning og gjorde sig dermed ekstra sårbar – udenrigspolitisk som indenrigspolitisk – da de revolutionære udfordringer for alvor kom i 1905 og 1917.

Men fra omkring 1880 begyndte Rusland for alvor at gøre sig gældende som industrimagt og korneksportør (i grel kontrast til Sovjetstaten, der endte som verdens største importør af korn og fødevarer). Det gav muligheder for at tiltrække investeringer fra Vesteuropa: Frankrig, Belgien og England. Senere, fra 1892 til 1903, kom den energiske Sergej Witte til som finansminister. Hans forbrugsskatter vendte ganske vist den tunge ende nedad, men de mobiliserede yderligere kapital til industrialiseringen. Hertil kom Stolypins vestligt inspirerede landbrugsreformer, der gik ud på at skabe større og mere bæredygtige produktionsenheder – reformer, der ganske vist ikke lykkedes helt. Men alligevel var 1913 i lang tid fremover det magiske år for industriproduktionens kulmination, som Sovjetunionen måtte overgå. Kødforbruget i byerne var da højere end på noget tidspunkt i Sovjetunionens historie.

Man må derfor nok samstemme med den amerikanske politolog Jerry Hough, når han skriver, at Oktoberrevolutionen i 1917 i forhold til dette var en total afsporing af Ruslands politiske udvikling ("a wrenching tear in the natural course of Russian history")⁴.

Februar-revolutionen var ikke nogen revolution mod vestliggørelsen, den var *for vestliggørelsen* – kadetterne og mensjevikkerne var i høj grad vestligt sindede. Der var ikke nogen bred utilfredshed med reformkursen. Utilfredsheden gjaldt Ruslands deltagelse i første verdenskrig, hvad bolsjevikkerne forstod at udnytte. For deres part anså bolsjevikkerne kapitalismens fremmarch i Rusland og hele vestliggørelsen som en direkte støtte for deres politiske kamp. Sagt på en anden måde var de slavofile entrapment-synspunkter i realiteten blevet fortrængt af noget, der for en udenforstående iagttager måtte tage sig ud som konsensus omkring abandonment.

4. Entrapment og abandonment i Sovjetunionens historie

Men da først de havde grebet magten, afslørede bolsjevikkerne sig som mere fanatiske eksponenter for entrapment end slavofilerne. Oprindeligt anså Lenin Oktoberrevolutionen for sekundær i forhold til den revolution, der måtte komme i Vesteuropa. Det kom til at betyde en friere kulturel udveksling mellem Rusland og Vesteuropa i 1920'erne – på trods af borgerkrig og udenlandsk intervention, men i god overensstemmelse med den NEP-politik, der afløste krigskommunismen. Under Stalin kom derimod den gamle slavofile doktrin om Ruslands egenart i højsædet – »socialisme i ét land«. Stalins anti-kosmopolitisme og økonomiske selvforsyningslinje lagde grunden til et endnu mere skæbnesvangert abandonment end under det zaristiske imperium – bl.a. fordi den teknologiske og samfundsmæssige udvikling er forløbet så meget hurtigere i dette århundrede.

Under anden verdenskrig kom Stalin tæt på et nederlag af endnu mere fatale dimensioner end Krimkrigens. Men i stedet for at inspirere til et opgør med entrapment-perceptionen af vestmagterne kom anden verdenskrig til at indvarsle en epoke med endnu større snæver-

syn, den såkaldte zjdanovsjina, opkaldt efter Andrej Zjdanov. I 1946 trak han og Stalin på Sovjetunionens vegne jerntæppet ned. Bl.a. blev det forbudt at gifte sig med udlændinge. Den amerikanske historiker Robert F. Byrnes påpeger i en analyse af Ruslands forhold til Vesten, at Pobedonostsev i modsætning til sin efterfølger i embedet som moralens vogter, Zjdanov, faktisk havde kendskab til vesteuropæiske forhold⁵. Når Pobedonostsev f.eks. endte som modstander af retsplejereformen, var det fordi de russiske jurister og nævninger ikke havde den tradition og erfaring som de engelske og derfor gjorde mere skade end gavn. Generelt var zarismen i stand til at praktisere en langt mere selektiv undertrykkelse af vesteuropæiske impulser end Sovjetstyret. Sidstnævntes politiske praksis har således været overordentlig effektiv med hensyn til endegyldigt at miskreditere entrapment-synet på Vesten. Men som bekendt skulle der en Gorbatjov til, før det store opgør kom.

Hidtil er der ikke blevet skelnet synderligt mellem Vesten og Europa. Men i perioden fra 1917 til 1991 kom USA efterhånden til at afløse de vesteuropæiske stormagter som både fjendebillede og model for Sovjetunionen. Selv om frykten for tysk genforening og revanchisme var et centralt emne i sovjetisk Europapolitik på samme måde, som herredømmet over Østeuropa var det, følte man hverken den samme sårbarhed eller tiltrækning, som når det gjaldt den amerikanske supermagt. Den sovjetiske regerings og det sovjetiske udenrigsministeriums verdensbillede var uhyre USA-fikseret. I sit syn på vestmagterne projicerede Sovjetunionen sin egen uantastede rolle i Østeuropa over på USAs rolle i Vesteuropa. Det var f.eks. på et meget sent tidspunkt – i 1972 – at man fik øjnene op for EF.

Men da først det gik op for den sovjetiske ledelse, hvor dybe modsætninger der kunne

være tværs over Atlanten, var man ikke sen til at spille på dem. Inden for NATO var europæernes opfattelse præget af entrapment-perspektivet (at de var fanget mere ind af supermagternes konflikt end godt var), mens amerikanerne så med bekymring på den truende europæiske faneflugt (abandonment). Udstationeringen af de sovjetiske »eurostrategiske« raketter, SS-20, ramte lige ned i denne konflikt. Det åbnede vejen for en svækkelse af den såkaldte atlantiske kobling gennem kernevåben-pression og i værste fald for en neutralisering af Europa. NATOs såkaldte dobbeltbeslutning om at udstationere 572 mellemdistance-raketter som svar var fra starten meget kontroversiel blandt europæerne. Det var midt i dette postyr, at Gromyko i januar 1983 under et besøg i Bonn sagde, at »både Forbundsrepublikken og Sovjetunionen bor i ét hjem – Europa – under ét tag«.

Gorbatjovs diplomatiske offensiv over for Vesteuropa tog udgangspunkt i ikke bare slagordet om det fælles europæiske hus eller ligefrem det fælles europæiske hjem, men også i bestræbelsen på at uddybe modsætningerne mellem USA og Vesteuropa. Den person, der kom til at fungere som Gorbatjovs udenrigspolitiske rådgiver, Aleksandr Jakovlev, markerede sig med at skrive, at den vesteuropæiske og japanske kapitalisme var mere godartet end den amerikanske, og at man kunne forvente, at USA ville bruge sin militære magt for at hævde sin dominans over de andre to. Hermed var der lagt op til et nyt trekantdiplomati, hvor Sovjetunionen på en helt anden måde end det zaristiske Rusland kunne omgås sine moderniseringspartnere ud fra en styrkeposition. Det skal retfærdigvis tilføjes, at Gorbatjov-regeringen efterhånden blev ganske optaget af Europapolitikken, ikke mindst forholdet til den Tyske Forbundsrepublik. I og med, at der efterhånden gjorde sig et sovjetisk ønske om ikke bare deltagelse, men til sidst også optagelse i det europæiske og vestlige fællesskab gældende, kunne

man tale om en egentlig *europæiseringspolitik*⁶.

At det var moderniseringspartnerskaber og ikke kontrol med det militære Øst-Vestforhold, der var det virkelige mål, skulle nemlig hurtigt vise sig. Således skrev Sergej Karaganov, den indflydelsesrige vicedirektør for det af Gorbatjov oprettede Europa-institut, at den virkelige trussel mod socialismen ikke kom udefra, men fra socialismen selv. Han fortsatte med at uddybe denne abandonment-optik:

»Spørgsmålet er, om socialismen kan tilpasse sig de skiftende vilkår i den moderne verden, [kan tilpasse sig] til den videnskabelige og tekniske revolution, til de økologiske problemer, til demokratiseringen af de politiske processer, osv. Det er det problem, som perestrojka handler om«⁷.

Men i takt med, at dybden i det sovjetiske abandonment-problem afslørede sig for den sovjetiske ledelse, ændrede offensiven over for vestmagterne karakter til en defensiv. Først faldt det ydre sovjetiske imperium, siden Warszawapagten og COMECON og til sidst det indre imperium. Som i 1917 reagerede befolkningerne mod at fremskridtene skete alt for langsomt under den lokale kommunisme og Gorbatjovs reformkommunisme.

5. Entrapment og abandonment i det post-sovjetiske Rusland

Denne del af analysen må i sagens natur blive mere tentativ end det foregående. Den nuværende post-kommunistiske fase er en overgangsfase, præget af forvirring og uklarhed, også når det gælder Ruslands udenrigspolitik. Man kan dårlig nok tale om en russisk udenrigspolitik i betydningen håndgribelige initiativer og handlinger. Snarere er der tale om en søgen efter svar, om en udenrigspolitisk debat. Den nuværende »udenrigspolitik« er og

bliver et forbigående fænomen, så man skal være forsigtig med at tage varsler af den aktuelle adfærd.

Men der ligger et klart brud med den sovjetiske fortid i den måde, hvorpå vestliggørelsen og *deltagelsen* i verdensøkonomien og -politikken ud fra en abandonment-optik er blevet den toneangivende diskurs. Kursskiftet går langt videre end hos Gorbatsjov i retning af en *medlemsskabs-politik* over for den vestlige verden som det langsigtede strategiske perspektiv. I sommeren 1992, oven på sine rejser til USA, Canada, Storbritannien og Frankrig sagde Jeltsin i en tale til den Øverste Sovjet, at Rusland forfulgte to mål i sin udenrigspolitik: at berede vejen for at kunne blive optaget i de civiliserede landes fællesskab og at sikre maksimal støtte udefra til omstillingen af landet. Det var et interview med den russiske udenrigsminister Andrej Kozyrev (udnævnt, mens Gorbatsjov var ved magten) i de bevægede augustdage 1991, der indvarslede dette kursskifte:

»Kuppet har desuden vist, at vore tro forbundsfæller er de vestlige demokratier med deres markedsøkonomi. Vi må holde op med at se partiideologisk på EF og NATO. Hidtil har devisen været: »De er nu ikke så slemme, som vi troede«. Men i virkeligheden er disse organisationer det, vi har brug for nu. Det er stabiliserende mekanismer, som vi bør tilhøre.«⁸

Senere, i december 1991, under det stiftende møde i den Nordatlantiske Samarbejdsråd, NACC, der er skabt som et »forværelse« til NATO for de post-kommunistiske lande, blev det fra russisk side gentaget, at man på længere sigt ønskede at blive medlem af NATO.

I forlængelse af dette er der sket en forskydning væk fra en europæiseringspolitik over mod en mere *multilateral* politik til støtte for Ruslands reintegration i det internationale

system. Gorbatsjovs europæiseringspolitik var bygget op omkring CSCE-processen – efterhånden dog mere af nød end af lyst. CSCE var det eneste euro-atlantiske forum, hvor Sovjetunionen var sikret en plads ved forhandlingsbordet. Men med opløsningen af Sovjetunionen og de øvrige 14 fhv. Sovjetrepublikkers optagelse som selvstændige CSCE-medlemmer blev det for udvandet for Rusland med sine stormagtsambitioner at prioritere CSCE-politikken. I øvrigt kunne heller ikke Moskva undgå at bemærke CSCEs hastigt eroderende prestige bl.a. i forbindelse med krigen i Jugoslavien.

Endnu mere end Gorbatsjov satte Jeltsin-regeringen derfor ind på en tilnærmelse til »de syv stores« forum G7 ud fra en utvetydig målsætning om med tiden at blive optaget i denne eksklusive klub⁹. Men selv om Jeltsin deltog i både München- og Tokyo-topmødet var det et »frynsemøde« oven på det egentlige, som han deltog i. Også på det kommende G7 topmøde i Napoli vil formelen iflg. den tyske kansler Helmut Kohl være G7+1 og ikke G8. Selv om Jeltsin insisterer på, at forholdet mellem Rusland og G7 er ophørt med at være et elev-lærerforhold, har bistandsdiplomati haft samme fremtrædende placering som under Gorbatsjov – og med næsten lige så nedslående resultater¹⁰. Heller ikke Ruslands omstilling til et mere fremadrettet NATO- og EF-diplomati under overskriften »partnerskab« eller et tilsvarende partnerskabsdiplomati over for USA (inklusive forslag om et amerikansk-russisk samarbejde om SDI!) har kastet særlig meget af sig.

Der er to indbyrdes forbundne årsager til, at denne russiske udenrigspolitiske omstilling ikke giver de store gennembrud hverken på medlemsskabs- eller på bistandsdimensionen. Den ene er af ren politisk art og drejer sig om den handlingslammelse, den mangel på lederskab og vision, som har ramt den vestlige verden oven på ophøret af den Kolde Krig.

Det er en handlingslammelse, som det nok under alle omstændigheder ville have været vanskeligt at undgå i betragtning af, hvor meget, der er blevet vendt op og ned på verdensbilledet. Handlingslammelsen er imidlertid blevet næret af den store usikkerhed, der har hersket om den russiske indenrigspolitiske udvikling. Det har ført til en mere differentieret østpolitik til ugunst for Rusland.

Den anden årsag er af økonomisk art, idet det drejer sig om den recession, som har ramt verdensøkonomien og som vanskeliggør mobiliseringen af store ressourcer til at støtte omstillingen i den post-kommunistiske verden. I sig selv skaber det voldsomme gnidninger i trekanten Vesteuropa-USA-Japan. Under overfladen lurer det helt fundamentale spørgsmål, om trekanten overhovedet ville kunne affinde sig med en økonomisk genopretning østpå med den importstigning, det ville medføre i den nordlige hemisfære. At det også ville medføre åbning af nye eksportmarkeder er der ikke rigtig overskud til også at tage i betragtning p.g.a. de smertelige omstillinger, man står midt i som følge af recessionen.

For som det flere gange er blevet påpeget er det et åbent spørgsmål, om der er overhovedet er plads i verdensøkonomien til de post-kommunistiske lande med den produktionsstruktur, de har. Iflg. deres egne økonomer ligger deres komparative fordele på områder, hvor der er rigeligt med overproduktion: landbrugsvarer, stål, kul og tekstiler. Selv om Rusland for sit vedkommende ville kunne sætte sig ud over dette ved ligesom Norge at leve højt på sin produktion af energi og råstoffer, insisterer man fra russisk side på også at blive industrivareeksportør. Dette krav, som er blevet rejst i forbindelse med forhandlingerne om det såkaldte *Europæiske Energicharter*, er endnu en tikkende bombe under hele konceptet, som ellers er et af de få virkeligt visionære i det nye Øst-Vestforhold.

Men også når der fra russisk – eller velmenende vesterlændinges – side insisteres på den verdensøkonomiske betydning af de russiske råstofforekomster, afslører der sig et anakronistisk syn på, hvad der præger den internationale økonomi idag.

Som følge af de problemer, der omgiver Jeltsin-regeringens vestvendte politik, er der vokset en ny såkaldt *eurasiske* fløj frem anført af Jeltsins udenrigspolitiske rådgiver Sergej Stankevitj. Det er en gruppering, som har haft held til at påvirke Jeltsins og Kozyrevs udenrigspolitik, også fordi den opfattelse breder sig, at Ruslands økonomi er af en sådan størrelse, at omverdenens hjælp må blive sekundær. Men at se fløjen som udtryk for et egentligt opgør med den vestvendte politik er misvisende. Hvis muligheden var inden for rækkevidde, ville hverken eurasiaterne eller for den sags skyld høgene inden for militæret betænke sig på NATO-, EF- eller G7-medlemsskab. Eurasiaterne ønsker efterlyser større opmærksomhed om det såkaldt nære udland (SNG-området). Det betænkelige er deres forslag om, at Rusland skal erklære det nære udland – evt. også Baltikum – for sin indflydelsessfære og påtage sig rollen som gendarm. Med eurasiaternes egen geopolitiske sprogbrug lyder det: være stabilisator for det eurasiske rum og dermed bidrage til at mindske turbulensen i det internationale system¹¹. Fra officielt hold har man endda været inde på at kræve finansiell støtte udefra til dette formål.

6. Tilbage til Moskovien? Sammenfatning og perspektiver

I øjeblikket ser der ud til at herske konsensus om den tilpassede vestvendte linje. Således har udenrigsminister Kozyrev søgt at henlede opmærksomheden på Ruslands angivelige fredsskabende rolle i Kaukasus og Centralasien. Udfordringen for omverdenen ligger derfor i, at få den russiske regering til at indse,

at den står sig bedst ved ikke at blive set som eneansvarlig for fredsbevarelsen i det tidligere imperium. Magtanvendelse fra det russiske centers side – hvad enten det sker over for det nære udland eller over for genstridige regioner inden for den Russiske Føderation – kan blive det, der får korthuset til helt at falde sammen. Omverdenens interesse i at modvirke dette er indlysende nok: ikke flere Jugoslavien'er, ikke mere atomvåben-spredning, ikke mere konflikteskalation. Ikke desto mindre kan man kynisk hævde, at katastrofescenariet ville reducere det russiske problem (som f.eks. aktuelt viser sig ved udvidelsen af NATO mod øst) til noget anderledes overskueligt. For Danmarks vedkommende kunne man komme tilbage til udgangspunktet for vort 500-årige forhold til Rusland: tilbage til Moskoven! Særligt indbydende er disse perspektiver nu ikke. Regionaliseringen af Rusland er allerede i gang, men måske kan den Russiske Føderation (eksklusive Tjetjnja, Tatarstan og enkelte andre) vise sig mere levedygtig end som så, navnlig hvis den vil være i stand til at praktisere en vidtgående »tysk« føderalisme.

Den udvikling, der er forløbet siden Gorbatjov kom til magten, begyndte med intentioner om en magtbalancepolitik over for trekannten USA-Vesteuropa-Japan, som efterhånden blev til en mere Europa-centreret politik. Under Jeltsin blev dette afløst af en multilateral reintegrations- og moderniseringspolitik, samtidig med, at en mere indadvendt eurasiatisk linje begynder at sætte sit præg. Ruslands geografiske udspænding mellem Europa og Asien synes under indtryk af den indre turbulens således at kalde på en mere *selvcentreret* adfærd. Europa i betydningen Vesteuropa er dermed kommet lidt ud af fokus; det samme gælder i nogen grad Østasien og Stillehavsregionen, som eurasiaterne ellers ønsker en tættere kobling til.

Hvad angår balancen mellem det europæiske og det asiatiske tema, har man på det seneste kunnet iagttage en mere pragmatisk politik over for Japan, hvad der antagelig hænger sammen med Tysklands problemer med at leve op til de russiske forventninger om økonomisk hjælp. Hvad angår medlemskabsdimensionen i reintegrationspolitikken, kan der komme et gennembrud i forhold til Europarådet som følge af de planlagte valg i december 1993. Men ellers er det småt med landvindinger i det russiske bistands- og medlemskabsdiplomati over for vestmagterne. Miseren skyldes som antydnet, de problemer, man har fra vestlig side med at formulere en tidssvarende østpolitik. Der synes behov for en politik, der fokuserer på indholdsmæssige fremfor geografiske kriterier, hvad angår medlemskab, samt en »offensiv« i spørgsmålet om, hvilken ny international arbejdsdeling, man egentlig kan forestille sig.

Noter

1. Se f.eks. Iver Neumann, »Nationalister vs. vestorienterede«, kronik i *Information*, 24. august 1991.
2. Således har Morten Kelstrup brugt begrebsparret til at anskueliggøre Danmarks vanskelige forhold til EF i sit bidrag til Henning Gottlieb og Bertel Heurlin, *Fred og Konflikt. Håndbog i sikkerhed og nedrustning*. København: SNU, 1991. Entrapment og abandonment kan også bruges til at anskueliggøre dilemmaet i den vestlige verdens østpolitik eller for den sags skyld dilemmaet i de postkommunistiske staters udenrigspolitik – over for nabolandene og over for Vesten. Se Michael Andersen og Mette Skak, *The New Western Ostpolitik: Challenges, Current state & Issues*, paper for the ECPR Joint Session of Workshops, Leiden 2-8 april 1993.
Glenn Snyders bidrag hed: »The Security dilemma in alliance politics«, *World Politics*, vol. 36, Nr. 4, juli, pp. 461-95.

3. Edward C. Thaden, *Interpreting History: Collective Essays on Russia's Relations with Europe*. New York: Columbia University Press, 1990 (Social Science Monographs/Boulder).

I forlængelse af Karl Popper kan historicisme generelt opfattes som det rendyrkede hermeneutiske historiesyn, hvor historien tillægges en mening og hvor man følgelig fokuserer på »lovmæssigheder« og deslige. Se hans *The Open society and its enemies*, London: Routledge, 1962. Iflg. Thaden er det især Friedrich Meineckes historicisme, der har influeret russisk tænkning. Tolstojs *Krig og Fred* er et typisk eksempel.

4. Jerry Hough, »Gorbachev's politics«, *Foreign Affairs*, vol. 68, nr. 5, winter 1989/90, pp. 26-41.
5. Se hans bidrag i Ivo J. Lederer (ed.), *Russian foreign policy. Essays in historical perspective*, New Haven: Yale University Press, 1962.
6. Mette Skak, *Sovjetunionen og Østeuropa. Fra sovjetisering til europæisering*. København:

SNU, 1990; Mette Skak, »East Europe, the Soviet Union and Europeanization: A Challenge for the European Community«, paper for the 1991 APSA Meeting, Washington D.C., Aug. 29-Sept. 1.

7. Citeret fra hans bidrag i Vilho Harle og Jyrki Ilvonen, *Gorbachev and Europe*. New York: St. Martin's Press, 1990, s. 42.
8. *Komsomolskaja Pravda*, 28. august 1991.
9. Se Heinz Timmermann, Profil und Prioritäten der Aussenpolitik Russlands unter Jelzin. Vorrang für die Eingliederung in die »zivilisierte Staatengemeinschaft«, *Berichte des Bundesinstituts für ostwissenschaftliche und internationale Studien* (=BIOst) nr. 21, 1992.
10. Hans-Hermann Höhmann og Christian Meier, Hilfsaktivität auf Sparflamme? Die Unterstützung für Russland auf dem Tokioter G7-Gipfel, *BIOst* nr. 29, 1993.
11. Alexei Bogaturov, »The Eurasian support of world stability«, *International Affairs* (Moskva), februar 1993, ss. 32-44.